

บทที่ 2

แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาบทบาทหญิง-ชายกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ในชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิด และอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีส่วนในการกำหนดบทบาทหญิง-ชายในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งชุมชนคลองด่าน สำหรับแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้ศึกษามีดังนี้

1. แนวคิดแนวคิดสตรีนิยม

1.1 แนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศ

1.2 แนวคิดการขัดเกลาบทบาททางเพศ

1.3 แนวคิดการแบ่งงานระหว่างเพศ

2. แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนและบทบาทผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม

3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดสตรีนิยม

แนวคิดสตรีนิยมเป็นแนวคิดที่ให้ความเสมอภาคระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายประกอบด้วย โครงสร้างค่านิยม อำนาจ และระบบความเชื่อเป็นการสร้างทางเลือกให้กับคนในสังคม ดังนั้นแนวคิดสตรีนิยมจะกล่าวถึงความเป็นผู้หญิง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเมื่อพูดถึงคำว่าผู้หญิงเรามักจะคิดถึง ความอ่อนหวาน ความสุภาพ ความเชื่อฟัง ผู้ดูแลคนอื่น มากกว่าจะคิดถึงผู้หญิงในแง่ของความเสมอภาค เท่าเทียม ความมีเหตุมีผล แนวคิดสตรีนิยมไม่ใช่เป็นแนวคิดที่ปฏิเสธชายหรือเห็นเพศชายไม่สำคัญ แต่เป็นแนวคิดที่พยายามที่จะลดความไม่เสมอภาคระหว่างทั้งสองเพศ ซึ่ง กรวิภา บุญซื่อ (2538) ได้ให้ความหมายแนวคิดสตรีนิยมว่าหมายถึง การเคลื่อนไหวเพื่อเป็นพลังทางสังคม ที่มุ่งจะเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายหญิง เพื่อยกฐานะของสตรีให้ดีขึ้น ความคิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวมีหลายระดับ ตั้งแต่การปฏิบัติรูปไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงขั้นรากฐาน เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงตรรกะคือความมีเหตุและผล ดังนั้นจึงมีนัยยะของปฏิบัติการทางการเมืองด้วย ซิเมน เดอ โบวัวร์ (อ้างใน วันทนีย์ วาสิกะสิน 2543) ผู้เขียนหนังสือชื่อ The Second Sex ได้ชี้ให้เห็นว่าความแตกต่างทางสรีระระหว่างชายกับหญิงนั้น ไม่ได้หมายความว่า

หญิงจะต้องมีปัญหาในสังคมเป็นรองชายเสมอไป และในทางตรงกันข้ามหญิงที่มีบทบาทเทียบเท่ากับชายก็ไม่ได้หมายความว่า “ความเป็นสตรี” จะต้องสูญสิ้นไปพร้อมกับการมีบทบาทเช่นนั้น นอกจากนั้นยังได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเพศ (Sex) และความเป็นหญิงและชาย (Gender) ซึ่งเกี่ยวกับบทบาททางสังคมว่าบทบาททางสังคมของผู้หญิงมีความเกี่ยวข้องกับบทบาททางธรรมชาติ แต่ไม่เกี่ยวกับสรีระร่างกายในความเป็นผู้หญิง สังคมกำหนดบทบาทของผู้ชายจะต้องเป็นไปในเชิงบวก เจริญสร้างสรรค์ แต่ของผู้หญิงเป็นไปในทางลบ

แนวคิดสตรีนิยมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์บทบาทหญิง-ชายมีหลายแนวคิด ในที่นี้ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าและเลือกนำเสนอเฉพาะในส่วนที่มีความสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์การศึกษาเพื่อเป็นฐานในการวิเคราะห์ประมวลผลการศึกษาดังนี้

1.1 แนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศ (Gender Equality)

แนวคิดสตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal feminism) เป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นถึงความเสมอภาคทางเพศว่า ฐานะทางสังคมควรจะถูกกำหนดโดยความสามารถและทักษะของปัจเจกบุคคลและวัดโดยความสำเร็จของบุคคลในการแข่งขันกับบุคคลอื่น ผู้หญิงมีอำนาจที่มีเหตุผลเท่ากับชาย ผู้หญิงจึงควรได้รับสิทธิเท่ากับผู้ชาย วิธีการที่สังคมปฏิบัติต่อผู้หญิงจะเปิดสิทธิของผู้หญิงในเรื่องเสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรม และยังสร้างทักษะที่ไม่จำเป็นแก่ผู้หญิงเป็นพื้นฐานของแนวคิดนี้ เป้าหมายหลักของแนวคิดเสรีนิยม คือ ความไม่เท่าเทียมทางเพศ ซึ่งเกิดจากการเลือกปฏิบัติทางเพศเกิดจากความลำเอียงที่ไม่มีเหตุผลและเป็นความคิดที่ยึดติดซึ่งเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังทางการศึกษา กลยุทธ์ที่สำคัญในการพัฒนาความเป็นหญิงความเป็นชายตามแนวคิดนี้คือ การรณรงค์เพื่อให้ผู้หญิงมีโอกาสและมีสิทธิเพื่อความยุติธรรมของสังคม โดยใช้กระบวนการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Socialization) เป็นแนวทางในการทำงานร่วมกัน แนวคิดสตรีนิยมสายเสรีนิยมเป็นแนวคิดที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในกฎหมายเพื่อความเสมอภาคไม่ได้ให้ความสำคัญกับโครงสร้างซึ่งมีผลต่อความสำเร็จของการปฏิรูปและต่อความแตกต่างของผู้หญิงทั้งในด้านชนชั้น เชื้อชาติ อายุ และบริบทอื่นๆ อีก ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับชาย ผู้หญิงกับครอบครัว และผู้หญิงกับรัฐสวัสดิการ

จากแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปความคิดรวบยอดของความเป็นเพศ (Gender) ได้ว่า ความเป็นเพศเป็นบทบาททางสังคมและเป็นพฤติกรรมที่คนเราเรียนรู้จากสังคมรวมทั้งความคาดหวังที่เกี่ยวข้องกับความเป็นผู้หญิงและผู้ชาย เนื่องจากผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างในเชิงสรีระ ซึ่งในมิติของวัฒนธรรมได้ตีความหมายว่าเป็นความคาดหวังของสังคมในเชิงพฤติกรรมและกิจกรรมที่เหมาะสมรวมทั้งสิทธิ ทรัพยากร และอำนาจที่ผู้หญิงและผู้ชายจะพึงมี ความคาดหวังดังกล่าวอาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม แต่ก็ยังมีความคล้ายคลึงกันหลายประการ

เช่นในเกือบทุกสังคมได้มอบหมายความรับผิดชอบดูแลเด็กและทารกให้แก่ผู้หญิงและเด็กหญิง และมอบหมายการเป็นทหารและการป้องกันประเทศให้แก่ผู้ชาย ในทำนองเดียวกัน เชื้อสาย ชาติพันธุ์ ชนชั้น และบทบาทความเป็นเพศ (Gender) ก็เป็นการจัดอันดับทางสังคม ซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการกำหนดโอกาสในชีวิตของแต่ละคน รวมทั้งบทบาทการมีส่วนร่วมในสังคมและในระบบเศรษฐกิจ แม้บางสังคมจะมีได้มีการแบ่งแยกด้านเชื้อสายและชาติพันธุ์ แต่ในทุกสังคมมีความไม่เสมอภาคระหว่างเพศ (Gender Inequality) ทั้งในแง่ความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันในระดับที่หลากหลาย โดยทั่วไปแล้วจะต้องใช้เวลานานในการเปลี่ยนแปลงความไม่เสมอภาคนี้ ซึ่งก็มีได้มีสถานะที่หยุดนิ่งคงที่ และในบางครั้งกลับมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม

จากแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าความเสมอภาคระหว่างบทบาทหญิง-ชาย (Gender Equality) มีความหมายที่หลากหลายในบริบททั้งในแง่ของความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย ความเสมอภาคด้านการมีสิทธิมีเสียง และความเสมอภาคในด้านโอกาส ได้แก่ โอกาสจากผลตอบแทนในการทำงาน การเข้าถึงทุนและบริการเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สังคม และการผลิต แต่ไม่ได้หมายความว่ารวมถึงความเสมอภาคในเชิงผลลัพธ์ ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมและสังคมที่แตกต่างกันย่อมมีแนวทางของแต่ละวัฒนธรรมหรือแต่ละสังคมในการบรรลุความเสมอภาคและอีกประการหนึ่งคือความเสมอภาคมีน้อยที่ว่าคุณหญิงและผู้ชายต่างมีอิสระในการเลือกบทบาท และผลลัพธ์ที่แตกต่างกันหรือเหมือนกันก็ได้ตามความพึงพอใจและเป้าหมายของแต่ละบุคคล

1.2 แนวคิดการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกลไกควบคุมสังคมเพราะบรรทัดฐานทางสังคมได้กำหนดไว้โดยสมาชิกของกลุ่มและเป็นที่ยอมรับร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม (ไจโลดดี เจริญภักดี, 2527) สังคมจะทำหน้าที่ขัดเกลาหรืออบรมสั่งสอนและแนะนำสมาชิกใหม่ให้รู้จักกฎเกณฑ์อันเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ทุกสังคมจะต้องจัดให้สมาชิกใหม่ได้เรียนรู้ถึง “โครงสร้างของการกระทำ” ซึ่งแต่ละสังคมย่อมมีบุคคลที่เกิดใหม่หรือเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมจะต้องได้รับการสั่งสอนหรือแนะนำให้รู้จักกฎเกณฑ์ของสังคมเดิมอย่างน้อยจะต้องรู้ถึงขนาดที่จะสามารถสื่อสารกับเพื่อนสมาชิกในสังคมเดียวกันได้ในเรื่องชีวิตประจำวันและเรื่องการค้าทางสังคมโดยทั่วไปได้ กฎเกณฑ์กำหนดพฤติกรรมทางสังคมในด้านต่างๆ รวมทั้งความหมายสำคัญหรือสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของสังคม (วิเชียร รักการ, 2529)

สังคมได้สร้างความเชื่อเรื่อง “ความแตกต่างทางเพศ” และ “บทบาททางเพศ” และสังคมก็มีกระบวนการทางสังคม 2 กระบวนการได้แก่กระบวนการขัดเกลาทางสังคมและกระบวนการ

การควบคุมทางสังคม ที่ช่วยสืบทอดความเข้าใจ ความรู้สึก และการประพฤติปฏิบัติจากคนรุ่นหนึ่ง ไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง

กระบวนการขจัดเกลตาและกระบวนการควบคุมทางสังคม กำหนดความเป็นเพศโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือวัฒนธรรมสร้างความเป็นหญิงเป็นชายในสังคมขึ้น วัฒนธรรมเป็นผู้บอกว่าเราควรปฏิบัติตัวอย่างไร คิดอย่างไร และเราควรคาดหวังอะไรจากผู้อื่น และเมื่อวัฒนธรรมกำหนดความเป็นหญิงเป็นชายในสังคม วัฒนธรรมก็เป็นผู้บอกว่าผู้หญิงและผู้ชายควรต้องทำอะไร เช่น เด็กผู้หญิงต้องเล่นตุ๊กตา ต้องเป็นคนเรียบร้อย ไม่พูดเสียงดัง ในขณะที่เด็กผู้ชายไม่ถูกคาดหวังเช่นนั้น หรือภรรยาต้องเชื่อฟังสามี สามีต้องเป็นผู้นำครอบครัว หรือผู้หญิงต้องให้ความสำคัญกับหน้าที่ภรรยา มากกว่าการประสบความสำเร็จในงาน สิ่งเหล่านี้เป็นความคาดหวังที่สังคมมีต่อความเป็นหญิงความเป็นชายและถ้าใครไม่ทำตามที่สังคมคาดหวังก็ จะพบกับสิทธิานุมัติ (Sanction) จากสังคมในเชิงลบเช่น ตินินินินทา หรือเยาะเย้ย ถากถาง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชายในสังคมต้องปฏิบัติตามที่วัฒนธรรมกำหนดไว้ในสังคม

กลไกทางสังคมที่เป็นเครื่องมือในการขจัดเกลตาและควบคุมทางสังคมจนเป็นแบบอย่างของการกระทำทางสังคมหรือสถาบันทางสังคม (พัทธา สายหู, 2517) จะเป็นระบบคุณค่าในสังคมเช่น ความเชื่อ ทักษะคติ ค่านิยมและวัฒนธรรมในชุมชนที่เป็นตัวกำหนดหรือขจัดเกลตาทางสังคมที่ ก่อให้เกิดภาพ (Stereotype) ของผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งมีความแตกต่างกันตามเวลา สถานที่ สถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองในแต่ละยุคสมัยและในแต่ละสังคมด้วย

การสร้างความเป็นเพศผ่านกระบวนการขจัดเกลตาและกระบวนการควบคุมทางสังคม เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและซึมซับเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนของคนในสังคม ความเป็นเพศจึงกำหนดความเป็นตัวตน ทักษะ และความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่นในแต่ละเพศ กระบวนการขจัดเกลตาทางเพศจะเริ่มตั้งแต่เด็กเกิดจนโตเป็นผู้ใหญ่ และไม่ว่าสังคมใดก็ตามความแตกต่างในการเลี้ยงดูจะเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อเด็กโตขึ้นเช่น เด็กผู้ชายมีโอกาสเล่นได้ในทุกที่และเล่นนอกบ้านเป็นส่วนใหญ่ ของเล่นของเด็กผู้ชายจะมีความหลากหลาย และเกมส์ที่เล่นจะมีกฎเกณฑ์และซับซ้อน มีจุดมุ่งหมายและเป็นการแข่งขัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการเตรียมให้ผู้ชายมีทักษะในการจัดการและความเป็นผู้นำ ในขณะที่ผู้หญิงจะถูกจำกัดให้เล่นแต่ในบ้าน ของเล่นมีเพียงไม่กี่ชิ้น การเล่นก็ไม่ มีกฎเกณฑ์ซับซ้อน เช่น เล่นตุ๊กตา เล่นขายของ ช่วยแม่ทำกับข้าว เป็นต้น หรือแม่แต่หนังสืออ่านเล่นของเด็กหรือหนังสือการ์ตูน จะกำหนดความเป็นหญิงความเป็นชายไว้อย่างชัดเจน เมื่อวัยโตที่จะเข้าโรงเรียน เด็กก็จะพบกับความคาดหวังของครู ความสัมพันธ์กับเพื่อน ซึ่งล้วนมีส่วนในการสร้างทักษะที่เชื่อว่าเหมาะสมกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย ผู้หญิงถูกเชื่อว่าเหมาะสมกับการเรียนทางศิลปศาสตร์ ขณะที่ผู้ชายถูกมองว่าเหมาะที่จะเรียนทางวิทยาศาสตร์ ทำให้ผู้หญิงไม่ค่อย

สนใจเรียนทางวิทยาศาสตร์เพราะเชื่อเสียแล้วว่าตนเองไม่มีทักษะ รวมทั้งการถูกจำกัดโอกาสในงานบางอาชีพที่ถูกเชื่อว่าเป็นอาชีพของผู้ชาย สิ่งเหล่านี้เป็นเสมือนการกำหนดเส้นทางให้ผู้หญิงเดินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในสังคมปัจจุบันการขัดเกลาทางเพศที่มีความสำคัญไม่น้อยกว่าครอบครัว โรงเรียน หรือกลุ่มเพื่อน คือสื่อต่างๆ ซึ่งล้วนสร้างและเสริมความเป็นหญิงความเป็นชายตามประเพณีนิยม ความเป็นหญิงความเป็นชายที่ปรากฏในสังคมจะมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันและยังมีความเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้

1.3 แนวคิดการแบ่งงานระหว่างเพศ

ผู้หญิงในแทบทุกสังคมโลกได้รับมอบหมายภาระกิจประจำวันอันหนักอึ้งในสังคมชนเผ่าผู้หญิงเป็นผู้ทำงานในไร่ในนา เก็บเกี่ยวพืชผล ผ่าฟัน หุงหาอาหาร ดูแลบ้านเรือน และดูแลลูกๆ ในขณะที่ผู้ชายทำหน้าที่ล่าสัตว์หรือเลี้ยงสัตว์เพียงอย่างเดียว และมีเวลาว่างสำหรับการพักผ่อนมากกว่าผู้หญิง ในสังคมอุตสาหกรรมก็เช่นเดียวกันผู้หญิงทำงานเท่าเทียมและบ่อยครั้งมากกว่าผู้ชาย แต่ผู้หญิงก็มักจะได้รับขนานนามว่าเป็นแม่บ้านแม่เรือน ในขณะที่ผู้ชายเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว และเป็นผู้สมควรมีสิทธิอำนาจในการเป็นหัวหน้าครอบครัว (ยศ สันตสมบัติ, 2537)

โรซา ลักเซมเบิร์กเป็นผู้นำสตรีนิยมแนวสังคมนิยม (Socialist feminism) ให้ความสำคัญเห็นว่าระบบนายทุนหรือทุนนิยมทำให้ผู้หญิงถูกกดขี่โดยเป็นการกดขี่ธรรมชาติ ทำลายทรัพยากร (การล่าอาณานิคม) และการกดขี่ผู้หญิง ระบบทุนนิยมเป็นระบบที่ส่งเสริมโครงสร้างของสังคมที่ชายเป็นใหญ่ และโครงสร้างดังกล่าวได้สร้างปัญหาครอบครัวและปัญหาสังคมขึ้น กระบวนการทางกฎหมายในเรื่องการกระทำผิดทางเพศในครอบครัว เป็นสิ่งหนึ่งที่สะท้อนสัมพันธภาพทางสังคมที่ถูกครอบงำโดยอำนาจของผู้ชายและค้ำยันต่อการที่มองปรากฏการณ์เป็นเพียงพยาธิสภาพหรือความผิดปกติของบุคคลภายในครอบครัว โดยความเชื่อที่ว่าความสัมพันธ์ของผู้ชายเป็นใหญ่มีส่วนสนับสนุนในการที่ผู้ชายปฏิบัติต่อผู้หญิงโดยที่เรื่องเพศจะถูกมอง หรือมีนัยที่มีความหมายเท่ากันตามความต้องการของผู้ชาย

จูเลียต มิตเชล (อ้างในวารุณี ฐิริสินสิทธิ์, 2543) เสนอว่า การให้ความสำคัญกับความแข็งแรงทางสรีระ โดยเฉพาะในอดีตทำให้ผู้หญิงถูกมองว่าไม่เหมาะกับการทำงานที่ใช้แรงงานและใช้เวลามากในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผลิต เมื่อสถานะสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนไป ความแข็งแรงทางสรีระถูกใช้น้อยลงเพราะมีการใช้เครื่องทุ่นแรงมากขึ้น แต่ผู้หญิงกลับถูกทำให้เชื่อว่าหน้าที่ของผู้หญิงคือการทำงานบ้านซึ่งไม่ถือว่าเป็นงานการผลิตจึงทำให้ผู้หญิงเป็นรองเสมอมา จูเลียตมองว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างมากที่ผู้หญิงต้องมีส่วนร่วมในการผลิต เพราะการมีส่วนร่วมในการผลิตเป็นเงื่อนไขแรกๆ ที่จำเป็นในการปลดปล่อยผู้หญิง แต่การเข้าไปอยู่ในกระบวนการผลิตในฐานะเป็น

กำลังแรงงานอย่างเฉียว ยังไม่เพียงพอต่อการปลดปล่อยผู้หญิงได้ นักสิทธิสตรีแนวสังคมนิยมหลายท่านได้เสนอมุมมองที่สอดคล้องกันว่า ผู้หญิงถูกแบ่งแยกในตลาดแรงงานโดยได้รับค่าแรงต่ำและทำงานรายชั่วโมง เช่น การทำความสะอาด งานพิมพ์เอกสาร งานพยาบาลถูกจัดให้เป็นงานของผู้หญิง งานเหล่านี้เป็นงานที่ผู้หญิงทำอยู่แล้วที่บ้าน และเป็นงานที่นายจ้างมักจะสมมติฐานว่าผู้หญิงพร้อมที่จะทำงานประเภทนี้ ในประเด็นของครอบครัวผู้หญิงถูกคาดหวังให้เป็นมารดา เป็นภรรยา และเป็นผู้ดูแลในอันดับแรก การเป็นลูกจ้างรับเงินเดือนอยู่ในอันดับสอง การทำงานบ้านของผู้หญิงถูกลดคุณค่าโดยถือว่าเป็นงานที่ไม่ต้องรับค่าจ้าง เพราะเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในครอบครัว นอกจากนี้ นักสิทธิสตรีแนวสังคมนิยมยังมีความคิดไว้ในกลุ่มผู้หญิงด้วยกันเอง ผู้หญิงจากชนชั้นกลางก็ยังมี “โอกาส” ดีกว่าผู้หญิงในชนชั้นการใช้แรงงาน และนักสิทธิสตรีแนวสังคมนิยมเชื่อว่าการแก้ไขปัญหาการกดขี่ทางเพศอย่างมีประสิทธิภาพต้องมีผู้ชายเป็นแนวร่วมด้วย โดยพิจารณาว่าระบบทุนนิยมที่มีชายเป็นใหญ่เป็นเรื่องที่ไปด้วยกันดังนั้นผู้ชายจะต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาของผู้หญิงด้วยกัน

เอดโฮร์ม, ฮารีส์, ยอง, มีส์ และเบนเนเรีย นักสตรีนิยมให้ความเห็นว่าการแบ่งงานระหว่างเพศเป็นกลไกพิเศษที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างหญิง-ชาย ซึ่งดำรงสถานภาพที่ด้อยกว่าของผู้หญิงไว้ทั้งในบ้านและนอกบ้าน โดยผูกพันผู้หญิงไว้กับบทบาทการผลิตซ้ำ ทำให้งานของผู้หญิงถูกมองข้ามและกลายเป็นงานที่ด้อยคุณค่า การแบ่งงานระหว่างเพศระบบนี้ยังรวมถึงกระบวนการกระจายทรัพยากร และผลประโยชน์บนถิ่นฐานเดียวกัน ในองค์กรทางสังคมเฉพาะองค์กร กลไกนี้เป็นกระบวนการที่มีลักษณะเคลื่อนไหวและไม่ตายตัว การแบ่งงานระหว่างเพศไม่ได้จำกัดเพียงภายในบ้านเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นในระดับชาติและระดับนานาชาติ ซึ่งมากับการรุกและพัฒนาการของทุนนิยมอีกด้วยและเห็นว่าเรื่องนี้เป็น “ปัญหาทางโครงสร้างในสังคมทั้งหมด” ทำให้ผู้หญิงเข้าถึงทรัพยากรได้น้อยกว่ามีภาระสองด้านเคลื่อนไหวได้น้อยกว่าและถูกทอดทิ้งในแรงงานรับจ้าง (อ้างใน วณี บางประกาย ธิติประเสริฐ, 2533)

กรณีการแบ่งงานในหน้าที่ของทั้งหญิงและชายให้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดเกิดขึ้นจากระบบคิดที่แบ่งสังคมออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นสาธารณะ (Public) อันได้แก่ เรื่องนอกบ้านหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและบอกว่าส่วนนี้เป็นโลกหรือสังคมของผู้ชาย อีกส่วนหนึ่งถือว่าเป็นชีวิตส่วนตัว (Private) อันได้แก่ เรื่องในบ้านหรือการดูแลบ้านเรือนและสมาชิกในครอบครัวโดยมองว่าเป็นโลกของผู้หญิง โดยเป็นระบบคิดที่เริ่มมาจากสังคมตะวันตกเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม การผลิตแบบอุตสาหกรรมทำให้งานและบ้านถูกแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด อุดมการณ์ความเป็นแม่บ้าน (Ideology of

Domesticity) ได้ถูกสร้างขึ้นและจำกัดบทบาทผู้หญิงให้อยู่ภายในโลกของครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางและชนชั้นสูง (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, นพพ.)

โดยสรุปแนวคิดทฤษฎีสตรีนิยมที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจะเห็นว่าไม่ว่าจะเป็นแนวคิดสตรีนิยมสายใดก็ตามแนวคิดและการปฏิบัติงานจะมีจุดประสงค์เดียวกันคือ ความเสมอภาคทางเพศ (Gender Equality) ในสังคม และทุกแนวคิดที่กล่าวมานั้นปัจจัยทางด้านโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม ความเชื่อ แบบแผนต่างๆ ในทางสังคมจะมีส่วนกำหนดวิธีคิดของสังคมต่อความเป็นหญิงและความเป็นชายคล้ายเช่นกัน

2. แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนและบทบาทผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาแบบยั่งยืน (sustainable development) ได้ระบุไว้ในรายงานเรื่อง “The World Commission of Environment and Development” หรืออีกชื่อหนึ่งว่า “The Brundtland Report” (กิติพัฒน์ นนทปัทมะคุลย์, 2538) หมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันพร้อมกับให้หลักประกันว่า มนุษย์ในอนาคตก็จะได้รับการตอบสนองความต้องการอย่างไม่ขาดตกบกพร่องเช่นกัน การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นการเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างระมัดระวังและ ป้องกันไม่ให้เกิดการพัฒนาที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากรต้องไม่ใช่ในอัตราที่เร็วเกินไปจนไม่สามารถนำทรัพยากรใหม่มาทดแทนได้ การสร้างมลภาวะต้องอยู่ในระดับที่ต่ำสุดไม่ให้เกินกำลังที่สิ่งแวดล้อมจะรับไว้ได้ การพัฒนาแบบยั่งยืนปฏิเสธความต้องการของวัตถุนิยมและปฏิบัตินิยม และการพัฒนาแบบยั่งยืนสนับสนุนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง การพัฒนาแบบยั่งยืนจะต้องมีมาตรการป้องกันไม่ให้ประเทศที่ร่ำรวย รุกรานประเทศที่ยากจนกว่าเพื่อทำลายทรัพยากรธรรมชาติของประเทศนั้นๆ ในการผลิตแบบทุนนิยมตั้งแต่ยุคแสวงหาอาณานิคมของประเทศตะวันตกซึ่งกดขี่ประเทศอื่นและทำลายทรัพยากรธรรมชาติของประเทศอื่นหรือนำกลับมาใช้ในประเทศของตน

เมื่อพิจารณาความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนแล้ว จะเห็นว่ามีความเชื่อมโยงในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจและการทำลายธรรมชาติ ผู้หญิงถูกกีดกันออกจากระบบทุนนิยม เพราะทุนนิยมเป็นเรื่องการผลิตของผู้ชายมากกว่าผู้หญิง เมื่อมีความเชื่อว่าทุนนิยมและบริโภคนิยมนั้นทำลายสิ่งแวดล้อม และในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ผู้หญิงถูกกีดกันออกจากธรรมชาติ เพราะระบบทุนนิยมพิจารณาแรงงานผู้หญิงว่าเป็นแรงงานที่อยู่ภายในบ้าน ทำงานบ้าน ผู้ชายเป็นผู้ออกไปทำงานในสถานที่ทำงานในโรงงาน และถ้าผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำงานนอกบ้าน ผู้หญิงก็จะถูกกดค่าแรง ซึ่งตรงข้ามกับระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมดั้งเดิม ผู้หญิงมีความใกล้ชิดธรรมชาติ

ชาติและมีบทบาทอยู่หลากหลาย โดยผู้หญิงเป็นทั้งผู้ใช้ ผู้ผลิต ผู้จัดการทรัพยากร ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

2.1 ผู้หญิงในฐานะผู้ใช้ทรัพยากร (woman as user) จะเห็นได้ชัดในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายหรือประเทศที่มีโครงสร้างเศรษฐกิจในเชิงเกษตรกรรม ผู้หญิงเป็นผู้เก็บไม้มาทำเชื้อเพลิงหาอาหารในป่า อาศัยน้ำตก แม่น้ำลำคลองโดยตรง (Rodda 1991: 47-68) ในบทบาทนี้ผู้หญิงเป็นผู้ใกล้ชิดธรรมชาติและในแง่นี้ผู้หญิงอาจถูกมองว่าเป็นผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติก็ได้ แต่ถ้าผู้หญิงได้มีแนวคิดของการใช้ทรัพยากรที่พอเหมาะให้เพียงพอแก่ความต้องการและไม่ฟุ่มเฟือย ผู้หญิงก็จะเป็นผู้ที่ทำให้ทรัพยากรไม่หมดเปลืองและช่วยเสริมในสิ่งที่ขาดไป เช่น อนุรักษ์ต้นน้ำ รักษา การปลูกป่าเพิ่ม

2.2 ผู้หญิงในฐานะผู้บริโภค (woman as consumer) ผู้หญิงเป็นผู้หาของที่บริโภคให้กับครอบครัวเป็นผู้จ่ายกับข้าว เป็นผู้ซื้อเสื้อผ้า เครื่องประดับและอื่นๆ ถ้าผู้หญิงมีความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติก็จะเป็นผู้บริโภคที่ดี หาสิ่งที่เหมาะสมให้กับครอบครัว เช่น ในเรื่อง คุณค่าของอาหาร รู้จักเลือกซื้อของที่มีคุณภาพและไม่ทำลายชีวิตสัตว์ป่า รวมทั้งการซื้อสิ่งของเครื่องใช้เสื้อผ้าที่ไม่ทำจากขนสัตว์ ไม่ซื้อสัตว์ป่าที่ถูกล่ามากักขัง ไม่ซื้อเครื่องประดับที่ทำมาจากสัตว์เป็นต้น และผู้หญิงก็สามารถเป็นผู้อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน นอกจากนั้นบทบาทในฐานะเป็นผู้บริโภค ผู้หญิงเป็นผู้บริโภคทรัพยากรได้อย่างเหมาะสมและประหยัด เช่น การใช้ฟันใช้น้ำในครอบครัว เป็นต้น

2.3 ผู้หญิงในฐานะผู้ผลิต (woman as producer) ในบทบาทนี้ผู้หญิงจะมีฐานะเป็นผู้ผลิตได้ 2 ลักษณะ

2.3.1 เป็นผู้ผลิตในระบบเกษตรกรรม เป็นผู้เพาะปลูก ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ทำนา ซึ่งเป็นงานของครอบครัวโดยไม่ได้ค่าจ้าง (unpaid work)

2.3.2 เป็นผู้ผลิตในระบบอุตสาหกรรม ได้แก่ การเป็นผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมหรือการปฏิบัติงานในสำนักงานต่างๆ ซึ่งก็มีปัญหาการถูกกดขี่ค่าจ้างแรงงาน การไม่ได้รับตำแหน่งที่เหมาะสมเพราะถูกกีดกันในเรื่องเพศ รวมทั้งการถูกคุกคามทางเพศในที่ทำงานด้วย

2.3.3 ผู้หญิงในฐานะผู้จัดการ (woman as manager) ในบทบาทนี้จะมีฐานะเป็นผู้จัดการ 2 ลักษณะ คือ

หน้าที่กำหนดจำนวนประชากร ผู้หญิงมีหน้าที่กำหนดจำนวนประชากรได้ด้วยการวางแผนครอบครัว การมีความรู้ความเข้าใจในการวางแผนครอบครัวอย่างถูกต้องเหมาะสมจะทำให้ผู้หญิงมีส่วนในการกำหนดจำนวนลูก ตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง และรวมทั้งการเลี้ยงลูกอย่างมีคุณภาพ

แต่บทบาทที่ถูกครอบงำโดยผู้ชาย ผู้หญิงไม่มีสิทธิที่จะกำหนดขนาดครอบครัวของตนเอง ทำให้เกิดปัญหาการเพิ่มของประชากรที่ไม่สมดุลกับสิ่งแวดล้อม

หน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในฐานะเป็นทั้งผู้จัดหา ผู้ผลิต ผู้บริโภค ซึ่งมีศักยภาพที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติได้ถ้าให้ความสำคัญกับผู้หญิงและสิ่งแวดล้อมจะเห็นได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การพัฒนาแบบยั่งยืนมีความสัมพันธ์กับบทบาทของผู้หญิงอยู่เป็นอันมาก เพราะผู้หญิงเป็นเพศหนึ่งในสังคม

ความสำคัญของผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม จึงเป็นสิ่งที่เหมาะสม เมื่อเราย้อนกลับไปในเรื่องของ จิตวิทยาที่วิเคราะห์อย่างนี้เท่ากับการไม่ให้คุณค่ากับธรรมชาติ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าน้อยกว่าผู้ชาย เช่นเดียวกับการให้คุณค่าของผู้หญิงที่น้อยกว่าผู้ชาย ดังนั้นแนวคิดของนักสตรีนิยมหลายแนวที่กล่าวว่าผู้หญิงและธรรมชาติ ถูกกดขี่จากผู้ชาย เช่นเดียวกันใครจะถูกกดขี่ก่อนกันจะไม่สำคัญ ผู้หญิงถึงแม้ว่าจะมีส่วนในการใช้หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติแต่ก็เป็นไปเพื่อครอบครัวเป็นหลัก แต่ในระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมผู้ชายเป็นใหญ่และใช้หรือทำลายทรัพยากรค่อนข้างมาก ซึ่งพบเห็นได้ในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกและแพร่หลายมาถึงประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย การพัฒนาเศรษฐกิจระบบทุนนิยมเป็นส่วนหนึ่งของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และก่อให้เกิดค่านิยมแบบบริโภคนิยมแก่คนรุ่นต่อไป

เมื่อพิจารณาให้เหมาะสมแล้วทั้งผู้หญิงและผู้ชายมีส่วนที่จะทำให้การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นความจริง โดยที่มนุษย์จะต้องเลิกใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย และหามาเพิ่มหรือทดแทนในส่วนที่ใช้ไป ในภาวะปัจจุบันที่เศรษฐกิจเป็นปัญหา การให้คุณค่ากับการพัฒนาแบบยั่งยืนได้รับการกล่าวถึงค่อนข้างมาก เพราะมนุษย์เริ่มตระหนักถึงพิษภัยในการเบียดเบียนธรรมชาติและการผลิตที่เน้นในเรื่องการบริโภคและวัตถุเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้ไม่ยั่งยืนก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน มีการเบียดเบียนทั้งมนุษย์ด้วยกันและเบียดเบียนธรรมชาติ ดังนั้นสิ่งที่เหมาะสมที่สุดก็คือถึงแม้ว่าจะมีการผลิตในระบบอุตสาหกรรมก็ควรที่จะคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม โดยการให้คุณค่าและความสำคัญกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับมนุษยชาติทั่วโลก โดยเฉพาะบทบาทของผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมซึ่งมีความเชื่อว่าผู้หญิงสามารถที่จะรักษา สิ่งแวดล้อมได้ทั้งในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เสรีนิยม หรือสังคมนิยม

3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

3.1 ระบบนิเวศชายฝั่ง หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของสังคมพืชและสัตว์ ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตกับปัจจัยแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตซึ่งได้แก่ น้ำ ดิน อากาศ พลังงาน ภูมิประเทศฯ ที่อยู่ในบริเวณชายฝั่งเดียวกันมีการแลกเปลี่ยนสสารและถ่ายทอดพลังงาน รวมทั้งมีการหมุนเวียนของธาตุ

อาหารเพื่อให้เกิดดุลยภาพภายในระบบนิเวศชายฝั่ง ระบบนิเวศชายฝั่งที่มีความสมดุลจะมีการปรับตัวอยู่เสมอภายใต้ขอบเขตของบทบาทหน้าที่ขององค์ประกอบในระบบนิเวศชายฝั่ง ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรสัตว์น้ำชนิดต่างๆ มนุษย์ ป่าชายเลนหรือป่าโกงกาง หาดเลน หอ้าทะเล เป็นต้น การปรับตัวจะทำให้ระบบนิเวศมีความสามารถในการรองรับ (Carrying capacity) และมีความมั่นคง (Stability) มากขึ้น (สุภาวัญญ์ รัตนเลิศนุสรณ์, 2546) ระบบนิเวศจำเป็นต้องมีความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต (biodiversity) และสลับซับซ้อน (complexity) เพื่อดำรงสภาพความมั่นคงของระบบไว้ กล่าวคือ ให้ระบบได้รับความกระทบกระเทือนน้อยที่สุดหรือปรับเข้าสู่สภาพสมดุลได้ง่ายเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบใดๆ อย่างไรก็ตาม ระบบนิเวศหนึ่งๆ มีข้อจำกัดหรือมีขีดความสามารถในการรองรับได้ในระดับหนึ่ง ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือองค์ประกอบใดๆ ได้รับความกระทบกระเทือนมากเกินไปจนเกินความสามารถในการรองรับของระบบ จะไม่สามารถปรับตัวให้อยู่ในสภาพสมดุลใหม่ได้ อันเป็นผลทำให้ระบบแตกสลายหรือเสียสมดุลไป มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ การทำกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ย่อมมีอิทธิพลและผลกระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่ออาชีพและรายได้มากเกินไปเกิดขีดความสามารถของระบบจะรองรับได้ จะมีผลทำให้ระบบนิเวศถูกทำลาย (ecosystem destruction) หรือเกิดการแตกสลายของระบบนิเวศ (ecosystem disruptions) ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ตามมาดังที่เกิดขึ้นและนำไปสู่ปัญหาอื่นๆ ที่ตามมาอย่างมากมาในปัจจุบัน (นิตยา เลหาจินดา, 2542)

3.2 ระบบนิเวศป่าชายเลน คือ กลุ่มของสังคมพืชที่ขึ้นอยู่ในเขตน้ำล่งต่ำสุดและน้ำขึ้นสูงสุดบริเวณชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำหรืออ่าวป่าชายเลนเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตหลายชนิดทั้งพืชและสัตว์ ป่าชายเลนจึงให้ประโยชน์ทั้งด้านพลังงานและไม่ใช้สอย ตลอดจนเป็นแหล่งผลิตอาหาร โปรตีนที่สำคัญเนื่องจากป่าชายเลนเป็นที่วางไข่ แหล่งอาหารและการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำเศรษฐกิจนานาชนิด นอกจากนี้ป่าชายเลนยังช่วยดักตะกอนสิ่งปฏิกูลและสารพิษต่างๆ มิให้ไหลลงไปสะสมบริเวณชายฝั่งและในทะเล การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าชายเลนเป็นอย่างมาก ซึ่งลักษณะผลกระทบโดยตรงที่เกิดขึ้นต่อป่าชายเลนจำแนกได้เป็น 3 ประการใหญ่ (สนิท อักษรแก้ว, 2532) คือ ประการแรกเป็นผลกระทบทางด้านกายภาพและเคมีภาพ ได้แก่ อุณหภูมิ น้ำ ปริมาณออกซิเจนละลายในน้ำ ปริมาณธาตุอาหาร ความเค็ม สภาพทางอุทกวิทยา (การขึ้นลงของน้ำทะเลและปริมาณน้ำจืด) การตกตะกอน ปริมาณสารพิษและการพังทลายของดิน เป็นต้น ประการที่สอง ผลกระทบทางด้านชีววิทยา ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชนิด ปริมาณและลักษณะโครงสร้างของพืชและสัตว์น้ำ

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 บทบาทผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม

กชกร อนุชา (2539) ได้กล่าวถึงบทบาทสตรีชนบทกับสิ่งแวดล้อมดังนี้

1. บทบาทสตรีในชนบทกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สตรีมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดมาช้านาน ในอดีตเพศหญิงมักจะถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนธรรมชาติ เช่น พื้นดิน ใช้เรียกว่า แม่พระธรณี ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดสรรพชีวิตบนโลกเป็นแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิตหรือแม่น้ำที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ ทั้งที่ใช้ดื่มกินและใช้ในภาคเกษตร และแม่โพสพ ซึ่งหมายถึง ตัวที่เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของมนุษย์จวบจนกระทั่งปัจจุบันความสัมพันธ์กับธรรมชาติจะได้ชัดเจนโดยเฉพาะในชนบทที่สตรีจะต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงเพื่อแข่งขันมากขึ้น ทำให้เกิดการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างมหาศาลเป็นผลทำให้เกิดความเสื่อมโทรมและการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ และแน่นอนสตรีเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติการณ์ทางนิเวศวิทยาดังกล่าว เนื่องจากเป็นผู้ทำงานกับธรรมชาติมาโดยตลอด แต่อย่างไรก็ตามสตรีนั้นเป็นผู้ที่มีศักยภาพสูงในการวางแผนเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม และเป็นกองหน้าของการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากสตรีในชนบทมีบทบาทสำคัญ 3 ประการคือ

1.1 บทบาทในเรื่องความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว นอกเหนือจากการทำไร่ทำนาแล้วผู้หญิงยังเป็นผู้หาอาหาร จับสัตว์ ปลูกผัก รวมถึงการปรุงอาหาร การเก็บรักษาอาหาร

1.2 บทบาทในการทำงานบ้าน เช่น การหาน้ำสะอาดสำหรับกินและใช้ทำความสะอาดเสื้อผ้าและที่อยู่อาศัย หาเชื้อเพลิงแหล่งพลังงานมาหุงต้มอาหาร การดูแลบุตรหลานในครอบครัว

1.3 บทบาทในการเสริมรายได้ให้กับครอบครัว เช่น การทำงานในไร่นา ในสวน ในบ้าน การหารายได้จากการค้าของป่าหรือหาลา นอกจากบทบาทในภาคเกษตรกรรมแล้ว ในระยะไม่กี่ปีมานี้การขยายตัวอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ได้ส่งผลให้ผู้หญิงภาคเกษตรกรรมหันไปสู่ภาคอุตสาหกรรมเพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว เช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมส่งออกต่างๆ ซึ่งทำรายได้ให้แก่ประเทศอย่างมหาศาล กล่าวได้ว่าผู้หญิงเป็นพลังสำคัญที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จทางเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจาก อุตสาหกรรมดังกล่าวมีผู้หญิงเป็นแรงงานหลักร้อยละ 80 ถึง 90

เมื่อพิจารณาบทบาทของสตรีที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เราอาจจะกล่าวถึงบทบาทของสตรีในฐานะต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

สตรีในฐานะผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในประเทศกำลังพัฒนาสตรีจะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรงเพราะเป็นผู้หาอาหารเพื่อตอบสนองความต้องการของครอบครัวในชีวิตประจำวันผู้หญิงจะเป็นผู้เก็บผลผลิตจากต้นไม้และพืชอื่นๆ ที่ใช้เป็นอาหาร เชื้อเพลิง และใช้ประโยชน์อื่นๆ อีก ส่วนในเรื่องของดินและที่ดิน สตรีจะเป็นผู้จัดการด้านการผลิตและการบริโภคของตนเองและครอบครัว ฉะนั้นสตรีจึงต้องเรียนรู้วิธีการใช้ที่ดินและการบำรุงดินเพื่อความยั่งยืนของพื้นดิน นอกจากนี้สตรียังมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจควบคุมปริมาณการใช้และการจัดสรรน้ำใน ครอบครัวไม่ว่าจะเป็นในเรื่องจัดหาน้ำสะอาด จัดการน้ำที่ใช้แล้ว และการนำน้ำกลับมาใช้ใหม่สำหรับประโยชน์อื่นๆ บทบาทของสตรีในการจัดการน้ำได้รับการยกย่องจากองค์การสหประชาชาติ โดยได้กล่าวถึงปัญหาการจัดการน้ำว่า เป้าหมายในการจัดหาสะอาดจะบรรลุได้อย่างจริงจังก็ต่อเมื่อผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องนี้อย่างแท้จริง และจากการที่ผู้หญิงเป็นผู้ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาตลอดในฐานะผู้ใช้ ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในฐานะที่เป็นผู้สั่งสมความรู้ ซึ่งได้ส่งผ่านมาจากคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า เช่น เรื่องชนิดของต้นไม้ว่าชนิดใดเหมาะสำหรับใช้เป็นฟืน พืชชนิดใดสามารถใช้เป็นยาได้ หรือสถานที่ใดจะสามารถหาแหล่งน้ำได้ในฤดูแล้ง เป็นต้น

สตรีในฐานะผู้บริโภคสตรีมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในฐานะผู้บริโภค เนื่องจากจะเป็นผู้ตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าต่างๆ สำหรับครัวเรือน ในสถานการณ์วิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมสตรีในฐานะผู้บริโภคสามารถจะเลือกซื้อสินค้าที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะมีผลต่อภาคธุรกิจหรือภาคอุตสาหกรรมที่จะผลักดันให้มีกระบวนการผลิตที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ในขณะที่มีกลุ่มผู้บริโภคองค์กรหลายแห่งที่พยายามยกประเด็นเรื่องการบริโภคที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งหากมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคและผู้บริโภคสามารถปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะลดลง นอกจากการเลือกใช้เครื่องใช้ที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั้น ผู้หญิงยังอยู่ในฐานะผู้บริโภคทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง ซึ่งบทบาทดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการช่วยลดการใช้พลังงาน ลดการใช้น้ำ ลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วย การลดซื้อสิ่งของที่จำเป็นซึ่งมาจากกระบวนการผลิตที่ใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติ ในบ้านเรือนผู้หญิงจะต้องใช้น้ำ ใช้พลังงานในการประกอบอาหารและในฐานะที่เป็นผู้จัดการบ้านเรือนสตรีสามารถควบคุมการใช้ไฟฟ้าในบ้านเรือนเพื่อลดการใช้เชื้อเพลิง

สตรีในฐานะผู้ผลิตสตรีมีบทบาทสูงในการผลิตภาคเกษตรกรรม ในบางประเทศพบว่าสตรีเป็นผู้ผลิตอาหารถึงร้อยละ 80 ของอาหารที่ผลิตได้ทั้งหมด และเป็นผู้ที่หาอาหารพื้นฐานสตรีมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมดิน ปรับปรุงดิน การจัดการไร่นา การเก็บเกี่ยวผลผลิต การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปอาหาร ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง ในประเทศอินเดียและประเทศจีน วิธีการทำการเกษตรของสตรีเป็นการปรับตัวให้เข้ากับ

สิ่งแวดล้อม และเป็นการเกษตรที่คำนึงถึงความยั่งยืน และไม่ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาหลายชั่วอายุคนทำให้สตรีมีความยืดหยุ่นในการทำการเกษตร ในปัจจุบันสตรียังเป็นแรงงานรับจ้างในการปลูกพืชเศรษฐกิจซึ่งเป็นกิจกรรมที่ประเทศกำลังพัฒนา ส่งเสริมเพื่อนำรายได้เข้าประเทศ

สตรีในฐานะผู้จัดการด้านประชากรสตรีมีบทบาทในการจัดการด้านประชากร ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยตรง เนื่องจากเป็นผู้ควบคุมจำนวนประชากรและขนาดของครอบครัว จะเห็นได้ว่าจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น จะเป็นการสร้างแรงกดดันการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม หากสตรีสามารถลดจำนวนประชากรลงได้ จะทำให้สตรีสามารถมีบทบาทในฐานะผู้จัดการสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ผลการศึกษาของกษกร อนุชา (อ้างแล้ว) พบว่า ประชากรเกือบครึ่งโลก เป็นสตรี และจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (อ้างในกษกร) พบว่า จำนวนประชากรสตรี มีมากกว่าบุรุษเล็กน้อย ดังนั้นถ้าสตรีสามารถรวมตัวกันในลักษณะของกลุ่มสตรียอมทำให้เกิด ศักยภาพและพลังอย่างมหาศาล ที่จะทำให้เกิดประโยชน์กับสิ่งแวดล้อม เพราะอำนาจการตัดสินใจ ของสตรีมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ หรือพิทักษ์สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีชนบท เป็นผู้มืบทบาทในการจัดการเกี่ยวกับการบริโภคของแต่ละครัวเรือน ซึ่งพฤติกรรมการบริโภคที่ไม่ เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมหาศาล เช่น หากสตรีส่วนใหญ่ปฏิเสธการใช้ถุงพลาสติกจะมีผลทำให้ การใช้พลาสติกน้อยลง อันเป็นการลดปัญหาขยะมูลฝอยของชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามในการแก้ ปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมบริโภคทั้งในระดับนโยบายและระดับปัจเจกชน

จากบทบาทเหล่านี้จะเห็นได้ว่าผู้หญิงมีบทบาทเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมเปรียบ เสมือนผู้จัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีศักยภาพสูงในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและเป็นเป้าหมาย สำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Micheal Keating (1994) นำเสนอใน Agenda 21 ว่า สตรีมีประสบการณ์และความรู้เป็นอันมากในเรื่องการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม บทบาทของสตรีในการบรรลุถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนถูกจำกัดโดยอุปสรรคต่างๆ เช่น การเลือกปฏิบัติ (discrimination) การขาดการศึกษา ขาดการใช้ที่ดิน และความไม่เท่าเทียมกันในการทำงาน กลยุทธ์ในการดำเนินงาน ที่จะขจัดสิ่งขัดขวางต่างๆ ต่อสตรีทางด้านกฎหมาย การบริหาร วัฒนธรรม พฤติกรรมเศรษฐกิจและ สังคม เพื่อให้สตรีสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างยั่งยืนและในกิจกรรมของสาธารณะ อย่างเต็มที่ในการสนับสนุนความสามารถของสตรีให้มีบทบาทเพิ่มขึ้นในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในด้านการจัดการด้านเศรษฐกิจทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ให้สตรีมีบทบาท

ในการจัดการระบบนิเวศทั้งในระดับชาติและระหว่างประเทศ และในการควบคุมมิให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงโดย

1. ให้สตรีมีสิทธิในทรัพย์สินและเข้าถึงปัจจัย (inputs) และอุปกรณ์ต่างๆ ในการเกษตรและการประกอบอาชีพ
2. ให้สตรีซึ่งเป็นผู้บริโภคมีความตื่นตัวที่จะลดหรือขจัดการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งจะช่วยสนับสนุนให้ผู้ผลิตผลิตสินค้าที่ปลอดภัยกับสิ่งแวดล้อมและสังคมมากยิ่งขึ้น
3. เริ่มต้นที่จะนำเอามูลค่า (value) การทำงานของสตรีที่มีได้รับผลตอบแทนเป็นตัวเงินรวมทั้งการทำงานบ้านรวมเข้าไว้ในการวัดสถานะทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย

ประธาน ดังสิทบุตร (2542) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสตรีกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในภาคเหนือตอนบน ถึงการใช้ทรัพยากรและการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนว่ามีกระบวนการใช้ทรัพยากรบนพื้นฐานความต้องการที่จำเป็น ค้นหาและเลือกสรรทรัพยากรที่มีปริมาณเพียงพอ เพื่อเลือกใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า มีเครือข่ายที่ร่วมกันจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อให้ระบบนิเวศที่เชื่อมโยงกันมีคุณภาพดีขึ้น โดยการส่งผ่านประสบการณ์และความรู้ไปหากันอย่างต่อเนื่อง มีวิธีการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยใช้ประเพณีพื้นเมืองของชุมชนตนเองถ่ายทอดและถือปฏิบัติปรับให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ ในขณะที่สตรีมีภาระหนักยิ่งขึ้นเพราะต้องทำงานหารายได้เลี้ยงครอบครัว สังคมไทยจึงควรสนับสนุนและช่วยเหลือพัฒนาสตรีเพื่อช่วยกันรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้เป็นพื้นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ

1. การพัฒนาส่วนบุคคลด้วยการให้ความรู้การจัดการสิ่งแวดล้อมในครัวเรือน การเพิ่มประสบการณ์และให้โอกาสสตรีได้ปฏิบัติงานเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง
2. การพัฒนาในระดับชุมชนด้วยการให้โอกาสสตรีเข้าร่วมวางแผนการพัฒนา ติดตาม ประเมินการใช้ทรัพยากรและการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วยตนเอง สร้างผู้นำสตรีให้เป็นผู้ประสานงานเครือข่ายผู้หญิงในแต่ละครัวเรือน ให้เป็นเครือข่ายในระดับชุมชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยผ่านโครงสร้างระบบเครือข่าย กลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจชุมชน สนับสนุนสตรีในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติ การแก้ปัญหาและการตัดสินใจเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน
3. การพัฒนาในระดับนิเวศวิทยาชุมชน ต้องส่งเสริมให้สตรีมีความรู้ ความเข้าใจระบบนิเวศวิทยาท้องถิ่นและการจัดการด้วยการเรียนรู้เรื่องท้องถิ่นและชุมชนศึกษา ให้สตรีเข้าร่วมฟื้นฟูระบบนิเวศในท้องถิ่นด้วยตนเองและมี ส่วนกำหนดนโยบายและการวางแผนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติชุมชน ตลอดจนให้สตรีรวมกลุ่มกันระหว่างชุมชนเป็นเครือข่ายการใช้

ทรัพยากรในระบบนิเวศเดียวกัน อาทิ เป็นกลุ่มน้ำ เป็นป่าไม้ผืนเดียวกัน อยู่ในที่ราบเดียวกัน เป็นต้น โดยไม่ต้องคำนึงถึงพื้นที่การปกครองตามที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด เพราะการแบ่งพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถรวมเอาระบบนิเวศไว้ในพื้นที่เดียวกันได้ ดังนั้นสตรีจะต้องร่วมมือกันหาพันธมิตรที่จะรักษาระบบนิเวศกับชุมชนใกล้เคียงที่ใช้ร่วมกันเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศ หากไม่ร่วมมือกันระบบนิเวศโดยรวมจะเสียหายไปได้

4.2 บทบาทหญิง-ชาย

วิฑูรย์ ปัญญากุล (2539) ได้กล่าวถึงบทบาทหญิง-ชาย ในบริบทของครอบครัวว่า หญิง-ชายเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของครอบครัว แต่หน่วยครอบครัวนี้อาจมีบทบาทหน้าที่ในหลายด้าน โดยทั่วไปนักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยามักจะมองครอบครัวในฐานะหน่วยทางสังคม โดยอาศัยลักษณะความสัมพันธ์ในด้านการบริโภคและการดำเนินชีวิต เช่น อยู่บ้านหลังคาเดียวกัน หรือรับประทานอาหารจากเตาหุงเดียวกัน ในขณะที่นักเศรษฐศาสตร์จะให้ความสนใจกับครอบครัวเกษตรกรในฐานะหน่วยการผลิตแต่ในสภาพความเป็นจริงแล้วครอบครัวเกษตรกรทำหน้าที่เป็นทั้งหน่วยการผลิตและหน่วยการบริโภคในเวลาเดียวกันเพราะไม่มีครอบครัวใดที่สามารถบริโภคโดยไม่ทำการผลิตหรือผลิตโดยไม่บริโภค ดังนั้นการศึกษาบทบาทหญิง-ชายจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับบริบทของครอบครัวทั้งในฐานะของการผลิตและการบริโภคควบคู่ไปพร้อมกันซึ่งในแต่ละสังคมจะกำหนดบทบาทของหญิง-ชายให้มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องใดบ้าง บทบาทหญิง-ชายนี้จึงมีความเฉพาะเจาะจงกับเพศใดเพศหนึ่งเรียกว่า “หน้าที่ตามจารีตประเพณี” ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่ไม่อาจให้อีกฝ่ายเข้ามาทดแทนได้เลย และกิจกรรมบางอย่างที่อีกฝ่ายอาจเข้ามาช่วยทำแทนได้ในกรณีที่เป็นส่วนใหญ่เราจะพบว่า กิจกรรมในสังคมที่มีวิถีการผลิตแบบยังชีพและไม่มีแรงกดดันทางการผลิตมากนัก จะมีการบังคับบทบาทหญิง-ชายเฉพาะเพศนี้เข้มงวดกว่าในสังคมที่มีแรงกดดันทางเศรษฐกิจ

โดยทั่วไปหลักการในการจัดแบ่งหน้าที่ตามจารีตของแต่ละเพศจะได้แก่

1. ลักษณะงานที่กำหนดว่าควรเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้ชาย มักจะเป็นงานที่มีลักษณะดังนี้คืองานที่ต้องใช้แรงงานมาก เพราะผู้ชายเป็นเพศที่มีร่างกายแข็งแรงกว่า เช่น ขุดดิน และงานที่มีความเสี่ยง เช่น การล่าสัตว์ เป็นต้น

2. ลักษณะงานที่กำหนดว่าเป็นบทบาทของผู้หญิง ได้แก่

2.1 งานที่เกี่ยวข้องกับเด็กเพราะผู้หญิงเป็นผู้ให้กำเนิดทารก ต้องเป็นผู้คอยให้นมและเลี้ยงดูเด็ก แต่การเลี้ยงดูเด็กอาจไม่จำเป็นต้องเป็นแม่ผู้ให้กำเนิดแต่อาจมีผู้อื่น เช่น ญาติหรือแม่นม ซึ่งผู้ดูแลนี้ต้องเป็นผู้หญิง

2.2 งานเกี่ยวกับการดูแลบ้านเรือน เช่น การทำความสะอาดบ้าน

2.3 งานเกี่ยวกับอาหารของครอบครัวและเตาไฟ เช่น การทำอาหาร การแปรรูปรวมไปถึงการปลูกผักสวนครัว และการเลี้ยงสัตว์ที่ใช้บริโภคในครอบครัวและอาหาร การแปรรูปรวมไปถึงการปลูกผักสวนครัว และการเลี้ยงสัตว์ที่ใช้บริโภคในครอบครัว

2.4 งานละเอียดที่ต้องใช้ความอดทนและความรอบคอบ เช่น การทอผ้า การเงินของครอบครัว การตลาด การค้า

กาญจนา แก้วเทพ (2543) ได้เสนอว่า กลไกการเบียดขับผู้หญิงออกไปจากการพัฒนาเศรษฐกิจ แม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจำเป็นต้องเสนอตัวเองในฐานะเป็นกลางสำหรับทุกเพศ ทุกวัยทุกเชื้อชาติสีผิวก็ตาม แต่ในความจริงแล้วการพัฒนาเศรษฐกิจนี้มีลักษณะที่ละเอียดต่อเรื่องเพศ (Gender-blinded) กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่ให้ผลดีแก่เพศชาย และสร้างผลเสียให้แก่เพศหญิง ปัจจุบันไม่มีที่ว่างสำหรับผู้หญิงในงานพัฒนาและที่ผู้หญิงเคยยืนอยู่ในสังคมก็กลับถูกการพัฒนาเศรษฐกิจเบียดขับผู้หญิงออกไปจากสังคมด้วยกลไกและวิธีการต่างๆ ได้แก่

1. การลดคุณค่างานที่ผู้หญิงทำ งานที่ผู้หญิงทำเป็นหลัก คืองานในภาคเศรษฐกิจแบบยังชีพและงานบ้าน แต่การพัฒนาเศรษฐกิจจะให้คุณค่าแก่การผลิตที่เป็นสินค้าไปขายในตลาดเท่านั้น ดังนั้นการผลิตเพื่อการยังชีพจึงไม่มีคุณค่า นอกจากนั้นความคิดเรื่องเงินตราที่เข้ามาแทนที่ความคิดเรื่องการ ยังชีพ ก็ทำให้งานบ้านซึ่งเป็นงานที่ไม่ได้รับค่าจ้างกลายเป็นสิ่งที่ไม่ใช่งาน ไปเลย กล่าวคือ งานทุกอย่างที่ผู้หญิงทำนั้นไม่ทำเงิน ดังนั้นจึงไม่มีความหมาย

2. การลดอำนาจของผู้หญิง เมื่อมีการพัฒนาระบบสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น การให้กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในที่ดิน กฎหมายการสืบทอดมรดกแบบใหม่ ฯลฯ กลไกเหล่านี้เป็นการดึงเอาทรัพยากรธรรมชาติออกจากการควบคุมและจัดการของผู้หญิง ซึ่งในอดีตผู้หญิงจะมีบทบาทหลัก

3. การทำลายองค์ความรู้และองค์กรของผู้หญิง เนื่องจากผู้หญิงเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับการใช้และการถนอมรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนยาวนาน ผู้หญิงจึงสั่งสมองค์ความรู้ตามแบบประเพณี เกี่ยวกับเรื่องนิเวศวิทยาเอาไว้มากที่สุด ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงชนบทในภาคเหนือของไทย เมื่อเดินเข้าไปในป่าจะรู้ว่าผลของต้นไม้ชนิดไหนจะกินได้บ้าง ต้นไม้ชนิดไหนขนาดเท่าใดจะเก็บน้ำไว้ทำอะไร หากจะตัดต้นไม้ไปใช้แต่ไม่ให้ตาย จะต้องตัดเมื่อต้นไม้อายุเท่าไรและตัดตรงส่วนไหนได้บ้าง เป็นต้น องค์ความรู้ดังกล่าวถูกมองข้ามไปจากการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

จากบทบาททั้ง 3 ประการนี้ กาญจนาชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงได้ทำงานร่วมกันกับธรรมชาติมาตลอดเวลาเพื่อบรรลุภาระหน้าที่ข้างต้น ดังนั้นผู้หญิงจึงมีลักษณะร่วมเหมือนชาวนาหรือชนเผ่าต่างๆ ที่ยังชีพอยู่ได้ด้วยธรรมชาติแวดล้อม ด้วยเหตุนี้เมื่อธรรมชาติถูกทำลายด้วยปัจจัยต่างๆ กลุ่มผู้หญิงจึงเป็นกลุ่มแรกที่ต้องได้รับผลกระทบ เพราะระบบวิถีชีวิตถูกทำลาย ตัวอย่างเช่น

เมื่อป่าไม้หมดไปเพราะการทำลายป่า ผู้หญิงก็เริ่มขาดแหล่งอาหาร เมื่อมีการใช้สารเคมีฆ่าหญ้า และวัชพืช แหล่งน้ำสะอาดก็ลดน้อยลง น้ำที่การหาน้ำของผู้หญิงก็ลำบากมากขึ้น เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันผู้หญิงก็ยังถูกกล่าวหาที่ว่า “เป็นผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม” เหมือนเช่นคนจนในชนบท หรือชาวเขาเผ่าต่างๆ กล่าวคือ ความยากจนกับการทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นวัฏจักรควบคู่กันไป เมื่อชาวนาสูญเสียที่ดินเพราะหนี้สินก็จำเป็นต้องบุกรุกป่าสงวน ทั้งๆ ที่อาจจะมีความรู้เรื่อง การพัฒนาแบบยั่งยืน แต่เงื่อนไขเศรษฐกิจเฉพาะหน้าบีบบังคับจึงต้องทำไปเพื่อความอยู่รอดของชีวิตประจำวัน โดยต้องกระทำสิ่งต่างๆ เหมือนคนสายด้าย แต่ในมุมมองที่กลับกันผู้หญิงสามารถทำบทบาททั้ง 3 ประการ ได้อย่างยาวนานมานับเป็นพันๆ ปี ซึ่งก็เป็นเครื่องชีวิตอันหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงก็มีทัศนคติที่กว้างไกลเช่นเดียวกัน และอาจกล่าวได้ว่าผู้หญิงเป็น “ผู้จัดการ” ตัวจริงของ “ธรรมชาติ” (Manager of nature) เพราะเป็นผู้ใช้ที่ดิน ใช้แหล่งน้ำ หาพลังงานมาใช้ในบ้าน ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงจึงตั้งสมมติฐานความรู้เกี่ยวกับเรื่องการใช้ธรรมชาติอย่างถูกต้อง และอย่างยั่งยืนยาวนานพร้อมกันนั้น ผู้หญิงก็ยังเป็นผลึกแห่งทัศนคติที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ธรรมชาติก็คือแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้หญิงและครอบครัว องค์ความรู้และคุณค่าดังกล่าวเรียกว่าเป็นองค์ความรู้และคุณค่าแบบผู้หญิง แม้ว่าปัจจุบันนี้องค์ความรู้และคุณค่าแบบดังกล่าวจะถูกแต่่องค์ความรู้และคุณค่าดังกล่าวก็ยังคงได้รับการสืบทอดอยู่ในกลุ่มของผู้หญิงบางกลุ่ม ในปัจจุบันนักนิเวศวิทยาส่วนใหญ่ได้ยอมรับแล้วว่า หนทางที่เราจะผ่าข้ามวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมออกไปให้ได้ นั้นจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้และคุณค่าแบบผู้หญิง ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าผู้หญิงจะเป็นแถวหน้าของการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

สุธิรา ทอมสันและคณะ (2531) กล่าวว่า ความเท่าเทียมกันในโอกาสของหญิง-ชาย ในด้านการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงครอบครัวเป็นสิ่งที่ควรแก้ไขอย่างยิ่งจากการศึกษาพบว่า ในความเป็นจริงแล้วหญิงจะมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรและปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของครอบครัวมากกว่าชาย ซึ่งการที่มีโอกาสไม่เท่าเทียมกันนั้นไม่เพียงแต่จะมีผลในเชิงลบต่อผู้หญิงเอง ยังมีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ โดยรวมด้วย การพัฒนาระบบการผลิตในปัจจุบันเป็นระบบการผลิตเพื่อขาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างฟุ่มเฟือย เศรษฐกิจภาคเกษตรถูกกระทบอย่าง รุนแรง บุคคลที่ถูกผลกระทบ คือ ประชาชนในระดับรากหญ้า และโดยเฉพาะผู้หญิงเนื่องจากเป็นภาคที่มีแรงงานของผู้หญิงอยู่เป็นจำนวนมาก

โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน (2538) ได้สรุปผลการสัมมนาการส่งเสริมบทบาทหญิง-ชายในการพัฒนาดังนี้ หัวใจสำคัญของบทบาทหญิง-ชาย คือ การปรับวิถีคิดและวิธีมองความสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงให้เป็น “องค์รวม (Holistic View)” ที่เน้นว่าทั้งชายและหญิง เพราะทั้งสองฝ่ายต่างก็มีศักยภาพในการสร้างสรรค์และร่วมชะตากรรมเดียวกัน ความสัมพันธ์และการ

แบ่งบทบาทหญิง-ชายยังต้องปรับจากการ มองและเข้าใจที่ผู้ชายเป็นฝ่าย “ให้” หญิงเป็นฝ่าย “เสีย” มาเป็นการลดอุปสรรคที่จำกัดบทบาทหญิงควบคู่กับการเปิด โอกาสให้หญิงมีส่วนร่วมในการ พัฒนาเพื่อระดมศักยภาพของหญิงเข้าร่วมกับชายอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ความสัมพันธ์และบทบาทระหว่างหญิง-ชาย จึงเป็นวิธีคิดใหม่ที่เสริมกับวิธีคิดเดิม ที่เน้นเรื่องความสัมพันธ์ของคนจนกับคนรวย ที่เน้นการปรับความสัมพันธ์ใหม่ของหญิงและ ชายที่ไปไกลกว่าเรื่องเพศ ภายใต้บริบทของโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่ แตกต่างและหลากหลาย

วิธีคิดใหม่นี้อยู่บนพื้นฐานที่เคารพในศักดิ์ศรีความเป็น “คน” และความยั่งยืนของ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและระหว่างหญิงกับชาย ควบคู่ไปกับความยั่งยืนของทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรวม นอกจากนี้บทบาทหญิง-ชาย เป็นเรื่องของทุกคนและทั้ง 2 เพศ ทั้งนี้เพราะทั้งหญิงและชายล้วนเป็นส่วนหนึ่งของ “การสร้างปัญหา” หากไม่เป็นส่วนหนึ่ง ของการ “การแก้ไขปัญหา” ดังนั้นมิติใหม่ในการมองหญิงจะต้องมองทั้งสองด้าน คือ ด้านที่เป็น ศักยภาพและพลังการสร้างสรรค์ของบทบาทหญิงและอีกด้านหนึ่ง คือ ด้านที่เป็นปัญหาที่ต้องการ เสริมเติมให้เต็มจากกระบวนการพัฒนา วิธีคิดและกระบวนการพัฒนาหญิงที่สอดคล้องกับความ เป็นจริงคือ การให้น้ำหนักต่อการแก้ปัญหาที่กีดกันการพัฒนาหญิงควบคู่กับการเปิด โอกาสและใช้ ศักยภาพของหญิงในกระบวนการพัฒนาให้มากขึ้นด้วย นอกจากนี้ผลการสัมมนายังชี้ให้เห็นว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการพัฒนาเข้าสู่วัฒนธรรมอุตสาหกรรม ส่งผลกระทบต่อบท บาทหญิง-ชายกล่าวคือ โครงสร้างทางสังคมไทยเดิมโดยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภายใต้ ระบบคุณค่าที่มีการยึดถือความสงบสุข ความสันโดษ และการยอมรับบทบาทสตรีที่ค่อยๆ เปลี่ยน มาเป็นการให้คุณค่าเงินตราและวัตถุที่ถูกกระตุ้นด้วยความ โลกได้ครอบงำวิถีคิดของคนชั้นล่างซึ่งมี โครงสร้างสังคมค่อนข้างหลวม จึงส่งผลให้ โครงสร้างสังคมชั้นล่างเสียคุณภาพขาดการควบคุม และตรวจสอบซึ่งกันและกัน สังคมที่เคยยอมรับและเคารพในสตรีจึงเปลี่ยนเป็นการเอาเปรียบทาง เพศไปจนกระทั่งการถือว่า สตรีคือสินค้าทางเพศที่สร้างความร่ำรวยจากธุรกิจการค้าประณีตอย่าง มากมาย และยิ่งทรัพยากรธรรมชาติและป่าถูกทำลายมากขึ้นในปัจจุบัน ยิ่งทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการพึ่งพิงอาหารและปัจจัยสี่จากป่า มาเป็นการรับจ้างแรงงานเพื่อนำเงินค่า จ้างมาซื้ออาหารและปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต ในปัจจุบันจึงพบว่าสตรีต้องเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านเพื่อเข้ามาเป็นแรงงานย้ายถิ่นราคาถูกลงมากขึ้น โดยเฉพาะจะพบว่ามีการทุจริตแรงงานจาก “เด็กผู้หญิง” มากขึ้นเรื่อยๆ

เดือนเพ็ญ วอนเพ็ชร (2531) ได้ศึกษา เรื่องการแบ่งงานบ้านของสามี พบว่าไม่มี ตัวแปรอื่นใดที่มีความสัมพันธ์กับการแบ่งรับงานบ้านของสามี นอกจากรายได้ของภรรยาและ

ความคิดเกี่ยวกับเพศของภรรยา ทั้งเรื่องการแบ่งแยกแรงงานระหว่างเพศและเรื่องโครงสร้างทางอำนาจระหว่างเพศ โดยตัวแปรที่มีค่าความสัมพันธ์สูงสุดคือ ความคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศในเรื่องเกี่ยวกับการแบ่งแยกแรงงานระหว่างเพศของภรรยาเมื่อเปรียบเทียบกับตัวแปรอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการแบ่งรับงานของสามีตามลำดับ ได้แก่ รายได้ของภรรยาและความคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศในเรื่องของโครงสร้างทางอำนาจภรรยา ซึ่งอาจเนื่องมาจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมค่านิยมของสังคมไทยที่ปลูกฝังค่านิยม

4.3 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (2536) ได้เสนอผลการศึกษากี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและการพัฒนาทางการเมืองของชุมชนชายฝั่งทะเลในพื้นที่ภาคใต้ว่า การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตแลกเปลี่ยน และเพื่อบริโภค ในพื้นที่ที่มีพื้นฐานทรัพยากรชายฝั่งใกล้เคียงกัน จะมีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา ไม่แตกต่างกันมากนัก เช่น ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะมีลักษณะการผสมผสานระหว่างการทำนา ทำสวนและประมง เมื่อเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ในช่วงสงครามโลก ครั้งที่ 2 การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตของชุมชนชายฝั่ง จะมีลักษณะที่เป็นวิวัฒนาการที่มีความต่อเนื่องกัน คือ การประมงพื้นบ้าน การประมงพาณิชย์และการทำนา กุ้ง ซึ่งวิวัฒนาการดังกล่าว ก็มีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีในการจับสัตว์น้ำให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น เรือที่ใช้เครื่องยนต์ อวนลาก หรืออวนรุน เป็นต้น และนำไปสู่การเกิด “คนกลาง” ในหมู่บ้าน หรือ “นายทุน” ครั้นต่อมาได้นำเทคโนโลยีการทำนา กุ้ง ซึ่งใช้ทรัพยากรทางทะเลและทางบก (ที่ดิน) มาใช้ในการทำนา กุ้ง และก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมากทำให้ที่นาถูกจัดแปลงไปใช้ทำนา กุ้ง จนไม่อาจคืนสภาพเดิมได้ และยังมีผลกระทบทางสังคมในแง่ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรที่ไม่เหมือนกัน การลงทุนทำนา กุ้งมีความเสี่ยงสูงมาก จึงต้องอุทิศเวลา ทำให้ละเลยกิจกรรมในการกระชับความสัมพันธ์ทางสังคมและนำไปสู่การแข่งขันการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนเป็นระดับที่แตกต่างกัน การเปลี่ยนแปลงจากวิถีการผลิตดั้งเดิมเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ เป็นสัญญาณที่แสดงให้เห็นว่าสถานะเศรษฐกิจถูกครอบงำด้วยความคิดในการผลิตเชิงพาณิชย์อย่าง เต็มที่

นอกจากนี้ยังมีบทบาทการคมนาคมในฐานะที่เป็นกลไกพื้นฐานของรัฐและตลาดกระบวนการตัดสินใจและการใช้อำนาจในชุมชน สถานภาพและบทบาทของผู้นำท้องถิ่น การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม ความหลากหลายและความชำนาญเฉพาะในอาชีพ ความแตกต่างในฐานะทางเศรษฐกิจ และรวมถึงผลกระทบทางสังคมกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมืองที่มาจากภายนอกเช่น ลักษณะความขัดแย้ง การเปลี่ยนแปลงโลกทรรศน์ เป็นต้น ก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรมและการเมืองของชุมชนชายฝั่งด้วยเช่นกัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2535) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของชุมชนไทยในอดีต ซึ่งมีชีวิตอยู่ในเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพเอาไว้ หัวใจของเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพคือการผลิตอาหารและของใช้ที่จำเป็นในชีวิตให้เพียงพอ อย่างน้อยก็เป็นการเพียงพอแก่ชุมชนของตนหรือกลุ่มของชุมชนใกล้เคียง การแบ่งปันแลกเปลี่ยนแรงงานจึงมีความจำเป็นเพื่อให้ทุกคนได้ปัจจัยในการดำรงชีวิต และการทำเกษตรแบบผสมผสานก็มีส่วนสำคัญเพื่อให้ได้เครื่องอุปโภคบริโภคหลากหลายชนิดจนพอเพียง การผลิตเพื่อยังชีพเช่นนี้ไม่ได้มุ่งจะผลิตในปริมาณมากจนเหลือกินเหลือใช้ แต่มุ่งการผลิตที่ให้ความมั่นคงในการดำรงชีพ ไม่มีผลผลิตจำนวนมากสำหรับการฟุ่มเฟือย เศรษฐศาสตร์ของชุมชนไทยโบราณเน้นในด้านการบริโภคไม่น้อยกว่าการผลิต การสะสมทรัพย์เกินความจำเป็นไม่ได้รางวัลตอบแทนจากสังคมผู้คน เช่นเดียวกับการบริโภคให้เหนือผู้อื่นในชุมชนนั้น นอกจากทำได้ยากแล้วยังอาจเป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจจากชุมชนอีกด้วย การที่ระบบการผลิตเพื่อยังชีพจะดำรงอยู่ได้สืบต่อกันมาเป็นเวลานานก็ต้องมีพลังในทางวัฒนธรรมช่วยจรรโลงเอาไว้ด้วย ดังนั้นมิติทางด้านวัฒนธรรมและสังคมของเศรษฐกิจแบบยังชีพจึงมีความสำคัญอย่างมาก เศรษฐกิจเพื่อยังชีพเป็นระบบสังคมการเมือง วัฒนธรรมพร้อมกันไปกับระบบเศรษฐกิจ หลักการสำคัญของระบบนี้คือการพึ่งตนเองของชุมชน ไม่เฉพาะแต่เพียงการพึ่งตนเองในการผลิตหรือในทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่มีการผลิตในทางวัฒนธรรมของตนเองอีกด้วย เช่น ช่างหัตถกรรม นักดนตรี ฯลฯ ของชุมชน ระบบอันซับซ้อนของวิถีชีวิตในชุมชนไทยโบราณนั้น สามารถดำรงอยู่มาได้เป็นอย่างดี มีพลังที่จะรักษาตัวเองให้อยู่รอดท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงนานาชนิดที่กระทบถึงชุมชน นับเป็นเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา

ต่อมากระบวนการเปลี่ยนแปลงชุมชน จากการผลิตเพื่อยังชีพหรือวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เลี้ยงตนเองได้ด้วยการผลิตทางการเกษตรภายในชุมชน ไปสู่การแลกเปลี่ยนแบบทุนนิยมการตลาด ก็คือการเข้าไปในชุมชนของพ่อค้า การสื่อสาร การโฆษณา จนเกิดความต้องการบริโภคสินค้า และปัจจัยอื่นๆ จากต่างถิ่นกลายเป็นวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์ผูกพันกับกระบวนการผลิตภายนอกชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกันกระบวนการผลิตภายในชุมชนก็ค่อยๆ มีลักษณะที่ตอบสนองความต้องการของการตลาดทุนนิยมภายนอกยิ่งขึ้น ประกอบกับแนวทางในการพัฒนาของรัฐ เป็นแนวทางที่มุ่งจะผลักดันให้ชุมชนชนบทเร่งผลิตเพื่อสนองตลาด แม้ “การศึกษาที่รัฐจัดก็มุ่งจะผลิตคนที่พร้อมจะเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคของเศรษฐกิจเพื่อตลาด ไม่ว่าจะในด้านความรู้ความชำนาญหรือด้านอุดมการณ์ก็ตาม การศึกษาที่รัฐจัดย่อมมุ่งจะถ่ายทอดความรู้ความชำนาญและอุดมการณ์ที่เอื้อต่อเศรษฐกิจเพื่อตลาด” ในขณะเดียวกันก็มีการขยายตัวของวัฒนธรรมบริโภคนิยมจากในเมือง โดยผ่านสื่อสารคมนาคมแบบใหม่ต่างๆ ก็มีส่วนเร่งเร้าการผลิตเพื่อตลาดและถูกวัฒนธรรมบริโภคนิยมบีบบังคับให้มีความต้องการ ในวัตถุที่คงพยายามหาตัวเงินมาซื้อหา ไม่ว่าจะเป็เสื้อผ้าเครื่อง

อำนวยความสะดวก รถจักรยานยนต์ หรือรถยนต์ เป็นต้น ผลจากการโฆษณาทำให้สินค้าหลายอย่างกลายเป็นเครื่องหมายของเกียรติยศและค่านิยมของชุมชนไปในที่สุด

อัญชลี วรรงค์รัตน์ (2542) ได้สรุปผลการศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม และทัศนคติของชุมชนที่มีต่อระบบบำบัดน้ำเสียในตำบลคลองด่าน พบว่า ประชากรที่อาศัยในตำบลคลองด่านประกอบไปด้วยหลายกลุ่มอาชีพ มีการโยกย้ายถิ่นฐานน้อยมาก ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมทางทะเล เช่น ทำประมง เลี้ยงปลา เพาะเลี้ยงชายฝั่ง สำหรับสาธารณูปโภคด้านไฟฟ้า ประปาในหมู่บ้านถือว่าอยู่ในขั้นพอเพียง แต่ยังคงขาดแคลนด้านการจัดระบบสาธารณูปการ เช่น การเก็บขยะ การจัดการน้ำเสีย จากการประเมินภาวะสุขภาพอนามัยพบว่า ปัญหาด้านสุขภาพอนามัยเกิดจากการขาดการจัดการสาธารณสุขที่ถูกสุขลักษณะ เช่น การจัดการปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม คริวเรือนและชุมชน ซึ่งเป็นสาเหตุของปริมาณยุงและแมลงวันมาก ซึ่งเป็นปัญหาที่แสดงถึงความรุนแรงของปัญหาที่ชุมชนเดือดร้อนมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ฝุ่น คริว จากอุตสาหกรรมทางทะเลที่ดำเนินการในชุมชน

ในส่วนของรายได้กลุ่มอาชีพที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเนื่องสูงสุด เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอาชีพอื่นๆ คือ กลุ่มอาชีพที่ทำประมง และอุตสาหกรรมการประมง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย 20,384 บาทต่อเดือน กลุ่มอาชีพที่ทำรายได้น้อยที่สุดคือ กลุ่มอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไปมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 5,000 บาทต่อเดือน

นอกจากนี้ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นว่า กระบวนการรวมกลุ่ม เพื่อการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชนที่ผ่านมายังไม่ปรากฏอย่างชัดเจน การแก้ปัญหาหรือการกำหนดแนวทาง ในการพัฒนาชุมชนจะเป็นบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งส่งผลทำให้การจัดการสาธารณสุขของชุมชนซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควรจะเป็น

4.4 การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย (2546) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาเกี่ยวกับความอยู่รอดของชาวประมงพื้นบ้านในทะเลตรง พบว่า ชาวประมงพื้นบ้านได้แบ่งยุคของชาวประมง โดยถือเอาคนกับปลามาเป็นสื่อในการอธิบายที่บ่งบอกถึงการมีภูมิรู้ ภูมิปัญญาดังนี้

1. ยุคปลามาหากคน เป็นยุคแรกของชาวประมงพื้นบ้านที่ป่าชายเลนยังสมบูรณ์ ยังไม่มีการสัมปทานป่าชายเลน ยังไม่มีเรืออวนลากและเรืออวนรุน ยังใช้เครื่องมือจับปลาแบบพื้นบ้านทำการประมงแบบยังชีพ

2. ยุคคนไปหาปลา เป็นยุคเริ่มต้นประมงพาณิชย์เพื่อส่งออก เรืออวนลาก อวนรุน เริ่มเข้ามา รัฐให้สัมปทานป่าชายเลน ยุคนี้แบ่งออกเป็นยุคย่อย ดังนี้

2.1 ไปหาปลาใกล้ๆ ได้ปลา เป็นยุคที่ป่าชายเลน หญ้าทะเล แนวปะการังน้ำตื้น เริ่มต้นถูกทำลาย แต่ยังไม่ส่งผลกระทบต่อ

2.2 ไปหาปลาใกล้ๆ ไม่ได้ปลา เป็นยุคที่ป่าชายเลน หญ้าทะเล แนวปะการังน้ำตื้น ถูกทำลายและส่งผลกระทบต่อ

2.3 ไปหาปลาไกลๆ จึงได้ปลา เป็นยุคที่ระบบนิเวศชายฝั่งเสื่อมโทรม

2.4 ไปหาปลาไกลๆ ไม่ได้ปลา เป็นยุคที่ระบบนิเวศชายฝั่งเสื่อมสภาพและกอบปรักการใช้เครื่องมือจับปลาสารพัดล้างผลาญทะเล

3. ยุคปลามาให้กำลังใจ เป็นยุคหลังการประมงพาณิชย์ การให้สัมปทานป่าชายเลน รุ่งเรืองเฟื่องฟู ทะเลก็เสื่อมโทรม ชาวประมงออกไปหาปลาทั้งใกล้ทั้งไกลได้ไม่พอยู่พอกิน ดังคำพูดประชาชนชุมชนพูดไว้ว่า “ไปตกปลาได้ปลาเต็ม” คือ กลับมามีมือเปล่าต้องซื้อปลาเต็มจากร้านค้าแพปลากลับบ้าน ชาวชุมชนแถบชายฝั่งทะเลครั้งได้ร่วมกันฟื้นฟูป่าชายเลนและของทั้งสามหมู่บ้าน หลังจากฟื้นฟูได้ไม่นานป่าก็สมบูรณ์ กุ้งหอยปูปลากลับมาให้เห็นอีกครั้ง นั่งเรือผ่านป่าชายเลนเห็นกุ้งกระโดดคิดตัวขึ้นพื้นน้ำ เห็นฝูงปลาตื่นแตกฝูงปลาหลายชนิดที่หายหน้าหายตาไปนานแล้วกลับมากินเบ็ด เข้าไซ ดิดอวน อีกครั้ง เป็นปรากฏการณ์ที่น่าความประทับใจให้กับผู้ฟื้นฟูดูแลป่าชุมชน จึงเรียกยุคนี้ว่า ยุคปลามาให้กำลังใจ

4. ยุคคนเลี้ยงปลา หลังจากการฟื้นฟูป่าชายเลนได้พิสูจน์ให้เห็นว่า กุ้งหอยปูปลากลับมาเพิ่มจำนวนให้เห็น ผู้บุกเบิกฟื้นฟูป่าชายเลนรู้ว่า ถ้าพึ่งป่าชายเลนสมบูรณ์อย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะทำให้ทะเลรังอันกว้างใหญ่สมบูรณ์ยั่งยืนได้ หากแนวหญ้าทะเลชายฝั่ง แนวปะการังน้ำตื้นยังถูกทำลายโดยเครื่องมือจับปลาแบบล้างผลาญ ทำลายล้างทั้งโดยประมงพาณิชย์และประมงพื้นบ้านเอง ดังนั้นกระบวนการอนุรักษ์หญ้าทะเล ปะการังน้ำตื้นและการยกเลิกเครื่องมือการประมงที่ทำลายล้างจึงตามมาเป็นการเริ่มต้นยุคคนเลี้ยงปลา แต่ไม่ใช่เลี้ยงปลาในกระชังดังเช่นที่ภาคราชการสนับสนุน แต่เป็นการเลี้ยงปลาที่ให้ธรรมชาติเป็นผู้เลี้ยง ก็คือการจัดการฟื้นฟูทะเลครั้งทั้งระบบนั่นเอง

จากการแบ่งยุคการประมงพื้นบ้านบนฐานของการตั้งสมมุติฐานความรู้และภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าว ชาวประมงพื้นบ้านจึงมีความเชื่อว่า “มีป่า มีปลา” และนำไปสู่การขอใช้พื้นที่ป่าใช้สอยดั้งเดิมที่ถูกผู้สัมปทานครอบครองและถูกละทิ้งไปตลอดชายฝั่งทะเลครั้ง มาเป็นพื้นที่ฟื้นฟูการปลูกป่าชายเลนแห่งแรกของทะเลครั้งภายใต้หลักการมีส่วนร่วมในลักษณะเบญจภาคี คือ มืองค์กรชุมชน ข้าราชการ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชน และผลจากกระบวนการฟื้นฟูการปลูกป่าชายเลนดังกล่าว ได้กลายเป็นต้นแบบการฟื้นฟูป่าชายเลนให้กับ

หมู่บ้านต่างๆ ตลอดจนชายฝั่งทะเลตรัง รวมถึงการเป็นต้นแบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทั้งในและนอกประเทศ

นอกจากนั้นการมอทะเลอย่างเชื่อมโยงด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านยังนำไปสู่การค้นพบว่าการเล่นปาชายเลนเพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้ทะเลสมบูรณ์และเป็นจริงได้ จึงเกิดกระบวนการฟื้นฟูและอนุรักษ์ชายฝั่งทะเล แนวปะการังน้ำตื้น และรวมถึงการหามาตรการควบคุมและยกเลิกเครื่องมือในการทำประมงทำลายความสมดุลของระบบนิเวศ โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมของเบญจภาคีเช่นเดียวกัน จากประสบการณ์และบทเรียนของการใช้ภูมิปัญญากับความอยู่รอดของชาวประมงพื้นบ้านในทะเลตรัง จะเห็นว่าแนวทางที่จะให้เห็นและเข้าใจถึงสาเหตุแห่งวิกฤตของทะเลและทางออกในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งดังนี้

1. ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้าน ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยลำพังเจ้าหน้าที่ของรัฐที่อาศัยเพียงหลักวิชาการ กฎหมาย และใช้เศรษฐกิจเป็นตัวนำได้
2. กระบวนการมีส่วนร่วมที่หลากหลายภาคี ความร่วมมือน่าจะเป็นทางออกเพื่อไปสู่ความเป็นจริงในการแก้ปัญหาได้จริงกว่าวิธีการอื่นๆ
3. ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้าน ถึงแม้ว่าจะแก้ไขด้วยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาพื้นบ้านก็จริง แต่ก็จะเป็นจริงทั้งหมดไม่ได้หากไม่ได้รับการหนุนช่วยจากภาคีอื่นๆ

มูลนิธิโลกสีเขียว (2544) ได้รวบรวมข้อมูลและสถานการณ์เกี่ยวกับทะเลและทรัพยากรชายฝั่ง ปี 2542 และ 2543 ว่า ทะเลและทรัพยากรของไทยนับว่ามีศักยภาพสูงในหลายด้าน แต่ด้วยลักษณะการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชายฝั่งบนบกและในทะเลอย่างหลากหลายและเข้มข้นตามทิศทางการพัฒนา ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมทางทะเลและทรัพยากรทางทะเลหลายรูปแบบ ทั้งความอุดมสมบูรณ์ที่ลดลงและการมีมลพิษปนเปื้อน ในส่วนชายฝั่งที่ปกคลุมด้วยป่าชายเลนมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่บางแห่งถูกกัดเซาะและปัญหาความเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์อย่างหนักหรือไม่ถูกต้องและคุณภาพน้ำทะเลก็มีปริมาณการสะสมของมลพิษ โดยเฉพาะ โลหะหนักเพิ่มมากขึ้นดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ทะเลและพื้นที่ชายฝั่ง
 - 1.1 การลดลงพื้นที่ของป่าชายเลน พบว่า เนื่องจากไม่มีกฎหมายควบคุมการคุกคามพื้นที่ชายฝั่งที่มีประสิทธิภาพ จึงส่งผลให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ชายฝั่งเป็นอย่างมากในรูปแบบต่างๆ เช่น การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง การทำนาเกลือ การก่อสร้างอุตสาหกรรม และทำเทียบเรือขนาดใหญ่ ส่งผลให้ป่าชายเลนลดลงในอัตรา 35,771 ไร่ต่อปี ปัญหาหลักที่ยังไม่สามารถปิดสัมปทานป่าชายเลนเพื่อกิจการในรูปแบบต่างๆ ดังกล่าวได้แก่ ความขัดแย้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ

ของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ปัญหาการเมืองท้องถิ่น และในป่าชายเลนที่ได้รับสัมปทานแต่ละแห่งมีผู้เกี่ยวข้องในการใช้ประโยชน์หลายฝ่าย โดยรวมถึงประชาชนในระดับรากหญ้าด้วย

1.2 ชายฝั่งทะเล การเปลี่ยนแปลงของชายฝั่งเกิดได้ในลักษณะ การงอกเพิ่มและการกัดเซาะ ซึ่งผลการสำรวจพบว่า เกิดจากการกัดเซาะมากกว่าการงอกเพิ่ม ทั้งนี้เนื่องจากธรรมชาติและการกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะ โครงการถมทะเล เพื่อกิจการโรงแรมและการท่องเที่ยว

1.3 คุณภาพน้ำชายฝั่ง พบว่าคุณภาพน้ำชายฝั่งทะเลบริเวณอ่าวไทยเสื่อมโทรมลงจากมลพิษที่มีแหล่งกำเนิดมาจากแหล่งน้ำเสียจากชุมชนและการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะบริเวณที่มีการเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมกระดาษ ถายน้ำมัน การตัดต่อเรือ ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพตั้งแต่ชายฝั่งแถบกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา สมุทรปราการ สมุทรสาคร จนถึงชายฝั่งตะวันออก เกิดปรากฏการณ์น้ำทะเลเปลี่ยนสีหรือจ๊อปลาวาพ (Red Tide Blooms) ถึงแม้ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่ก็ เป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาคุณภาพน้ำ ชายฝั่งที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์

1.4 สารพิษในทะเล จากการศึกษาของธนาคารโลกปี 2543 พบว่า ในอ่าวไทยและปากแม่น้ำ มีโลหะหนัก สารไฮโดรคาร์บอนจากอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและสารกำจัดแมลงกลุ่มออร์กาโนคลอรีน อยู่ในระดับสูงในน้ำทะเลและตะกอนดิน ในเนื้อเยื่อสัตว์น้ำ โดยเฉพาะโลหะหนัก คือปรอทมีค่าเกินมาตรฐานในบางช่วง นอกจากนั้นจากการศึกษาของภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล มหาวิทยาลัยยังพบว่า ในอ่าวไทยมีสารพิษหลายชนิดแยกออกเป็น 1) โลหะหนักจำพวกสารปรอทและแคดเมียม 2) ปุ๋ยอินทรีย์สารที่ทำให้เพิ่มปริมาณแพลงตอน และเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคสะสมในหอย 3) สารพิษพวงยาปราบศัตรูพืช 4) สอร์โบนเทียมที่สามารถทำให้ปลาตัวผู้กลายเป็นเพศเมียได้ โดยเฉพาะสารแคดเมียมน่าเป็นห่วงมากเพราะเป็นสารที่ทำให้เกิดการกระดูกเปราะและปวดกระดูกได้ถ้าหากมีการสะสมในร่างกาย

การพบสารพิษในทะเลนอกจากความเสียหายต่อคุณภาพน้ำแล้ว ยังทำให้วงจรชีวิตของสัตว์น้ำถูกทำลายและยังมีผลกระทบต่อลูกหลานไปถึงความเป็นพิษของสัตว์น้ำในทะเล ซึ่งเท่ากับแหล่งอาหารของมนุษย์กำลังถูกทำลายลง

2. ประมงและการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง

2.1 การประมง ปัญหาใหญ่ของการทำประมงจากแหล่งธรรมชาติในทะเลปัจจุบันคือ การลดลงของปริมาณสัตว์น้ำ ซึ่งมีฐานมาจากการใช้ทรัพยากรภายใต้แนวคิดที่มีมาแต่เดิมว่า ทรัพยากรมีอย่างไม่จำกัดทำให้ไม่มีการควบคุมปริมาณกิจกรรมการประมงทางทะเล จนกระทั่งทำกันมากเกินไปกำลังการผลิตของธรรมชาติทั้งในด้านจำนวน วิธีการทำประมง และการ

นำเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงมาใช้ เช่น อวนรุนและอวนลาก เมื่อทรัพยากรทางทะเลลดลง ไม่เพียงพอต่อการทำประมง จำนวนเรือและเครื่องมือมีมากกว่าที่น่านน้ำจะรับได้ จึงขยายขอบเขตการทำประมงไปในเขตทะเลน้ำลึก ซึ่งบางแห่งเป็นเขตน่านน้ำของเพื่อนบ้าน ก็ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งตามมาอีก ซึ่งนับวันปัญหาความขัดแย้งจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นในระหว่างชาวประมงด้วยกัน

2.2 นโยบายและการจัดการ จากปัญหาการลดลงและการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง ทำให้มีการกำหนดนโยบายและการจัดการที่คำนึงถึงการอนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น ทั้งในส่วนของนโยบายที่มุ่งเน้นด้านการควบคุมการทำประมงและด้านการฟื้นฟูทรัพยากร มาตรการในการควบคุมคือ ห้ามการทำประมงด้วยเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูง เช่น อวนลาก อวนรุน อวนล้อมจับ หรืออวนติดตา เป็นต้น และเสนอให้ใช้เป็นอวนลอยแทน นอกจากนั้นยังเพิ่มค่าธรรมเนียมเครื่องมือประมงชนิดทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำขึ้นอีก 10 เท่า แต่ในทางปฏิบัติ การกำหนดการบังคับใช้ตามแนวนโยบายไม่มีผลในทางปฏิบัติจริง จึงได้มีการเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรทางทะเลที่ใช้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าลักษณะการผูกขาดอยู่กับรัฐเพียงฝ่ายเดียว ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะช่วยชาวประมงขนาดเล็กให้สามารถประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวและชุมชนได้ จึงได้เกิดโครงการนาร่องต่างๆ ในเรื่องการจัดการประมงชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตามมาหลายโครงการ

ในขณะเดียวกันในมิติการพัฒนา ก็ได้พยายามหาทางเลือกในการเพิ่มศักยภาพการทำประมงชายฝั่งและการแสวงหาทรัพยากรใหม่ๆ เพื่อสนองต่อความต้องการตลาดและการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น เช่น เพิ่มศักยภาพของเรือเพื่อให้สามารถหาปลาในแหล่งน้ำลึกได้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

2.3 การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ได้แก่ การเพาะเลี้ยงกุ้ง หอย และปลา การเพาะเลี้ยงกุ้ง ชายฝั่งมีปริมาณรวมมากที่สุดถึงร้อยละ 76 ซึ่งแบ่งเป็นเลี้ยงกุ้งแบบดั้งเดิมโดยใช้พันธุ์กุ้งจากธรรมชาติและเลี้ยงแบบพัฒนาโดยใช้เทคโนโลยีและการจัดการสมัยใหม่เข้าช่วยใช้พันธุ์กุ้งจากโรงเพาะฟักเท่านั้น จากข้อมูลการศึกษาพบว่า กุ้งทะเลจากการเพาะเลี้ยงสร้างรายได้ให้แก่ประเทศสูงมาก แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นตัวการสำคัญที่ก่อผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะกับปัญหาการลดลงของป่าชายเลน ความเสื่อมโทรมของพื้นที่เกษตรและเรื่องของมลพิษและมลสารตกค้าง

2.4 การพัฒนาส่วนบุคคลด้วยการให้ความรู้การจัดการสิ่งแวดล้อมในครัวเรือน การเพิ่มประสบการณ์และให้โอกาสสตรีได้ปฏิบัติงานเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง

2.5 การพัฒนาในระดับชุมชนด้วยการให้โอกาสสตรีเข้าร่วมวางแผนการพัฒนา ติดตาม ประเมินการใช้ทรัพยากรและการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วยตนเอง สร้างผู้นำสตรีให้ เป็นผู้ประสานงานเครือข่ายผู้หญิงในแต่ละครัวเรือนให้เป็นเครือข่ายในระดับชุมชน เพื่อให้เกิด ความร่วมมือกันจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยผ่าน โครงสร้างระบบเครือข่าย กลุ่มผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจชุมชน สนับสนุนสตรีในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติ การแก้ปัญหาและ การตัดสินใจเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

2.6 การพัฒนาในระดับนิเวศวิทยาชุมชน ต้องส่งเสริมให้สตรีมีความรู้ ความ เข้าใจระบบนิเวศวิทยาท้องถิ่นและการจัดการด้วยการเรียนรู้เรื่องท้องถิ่นและชุมชนศึกษา ให้สตรี เข้าร่วม พื้นที่ระบบนิเวศในท้องถิ่นด้วยตนเอง และมีส่วนกำหนดนโยบายและการวางแผนในการ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติชุมชน ตลอดจนให้สตรีรวมกลุ่มกันระหว่างชุมชนเป็นเครือข่ายการใช้ ทรัพยากรในระบบนิเวศเดียวกัน อาทิ เป็นกลุ่มน้ำ เป็นป่าไม้ผืนเดียวกัน อยู่ในที่ราบเดียวกัน เป็นต้น โดยไม่ต้องคำนึงถึงพื้นที่การปกครองตามที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด เพราะการแบ่ง พื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถรวมเอาระบบนิเวศไว้ในพื้นที่เดียวกันได้ ดังนั้นสตรีจะต้องร่วมมือกันหา พันธมิตรที่จะรักษาระบบนิเวศกับชุมชนใกล้เคียงที่ใช้ร่วมกันเพื่อพื้นที่ระบบนิเวศ หากไม่ร่วมมือ กันระบบนิเวศโดยรวมจะเสียหายไปได้